

УДК 373-056.2/3

Перепелюк І.Р., Микитейчук Х.І., Олійник Р.В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Стаття присвячена теоретико-практичному аналізу необхідності організації та створення інклюзивного освітнього середовища у навчально-виховному процесі. Автори визначають концептуальні основи освітньої інклюзії, яка є теорією соціальної справедливості, прав людини, щодо розвитку кожної особистості. Показано, що змістове наповнення понять «інклюзія», «діти з особливими освітніми проблемами», «інклюзивне освітнє середовище» має переваги та недоліки, які трансформуються у відповідності зі змінами, які відбуваються на різних етапах становлення та розвитку суспільства. У статті схарактеризовано провідні принципи інклюзивного навчання, основні складові моделі інклюзивної освіти, які включають як теоретичний, практичний підхід і дослідницький напрям. Автори також вказують на проблему фахової підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, яка виступає чи не першочерговим питанням під час створення інклюзивного освітнього простору.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне освітнє середовище, модель інклюзивної освіти, діти з особливими освітніми потребами, «дефективні діти», «інваліди», «діти з вадами».

Perepeliuk Inna, Mykyteihcuk Khrystyna, Oliinyk Roksoliana
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT ORGANIZATION AS A PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES

Summary. The article is dedicated to the theoretical and practical analysis of the organizational and creational necessity of an inclusive educational environment in the educational process. The authors define the educational inclusion conceptual foundations, which is a theory of social justice, human rights, concerning each individual development. It is shown that the semantic content of the concepts "inclusiveness", "children with special educational problems", "inclusive educational environment" has advantages and disadvantages, which are transformed according to the changes occurring at different stages of the society formation and development. The goal of inclusion, which involves the children full involvement in all aspects of learning, is determined. Upbringing and development involves each educational institution, in advance, to be ready to accept children and youth with special abilities, special educational needs. There are described main principles of inclusive education in the article, the main components of the inclusive education model, which include both theoretical, practical approach and research direction, the inclusive education concept is defined as one of the main democratic ideas i.e. all children are valuable and active members of society. The authors formulate the basic principle of inclusion, which states, whenever possible, that all children should study together, despite certain difficulties or differences that exist between them. Disclosure of the children potential with mental and physical disorders depends not so much on forms of education, although this aspect is the most important, since it defines a different degree of social adaptability than the flexibility of the special education system, the level and range of services provided to meet their needs (early violations detection, unity of diagnostics and development correction, preschool continuity, school and after school education content. The authors also show the problem of the teachers' professional training to work with children with special educational needs, which appears to be a priority issue when creating an inclusive educational space.

Keywords: inclusion, inclusive education environment, inclusive education model, children with special educational needs, «defective children», «disable individuals», «children with disabilities».

Постановка проблеми. Нові концептуальні засади суспільного облаштування, як зазначено в Декларації ООН про соціальний розвиток, полягають у здатності сучасного суспільства розвиватися на основі толерантності, терпимості, засудження дискримінації, поваги до людського розмаїття, рівності можливостей, солідарності та безпеки. Ці підходи зумовлені визначенням головної мети соціального розвитку – «створення суспільства для всіх» [3], що забезпечує захист та повну інтеграцію в соціум усіх верств населення, в тому числі й осіб з особливими потребами. Такий цілісний підхід відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини і, насамперед, передбачає рівний доступ до здобуття якісної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право на освіту осіб із порушенням психофізичного розвитку в нашій державі регламентується

законами та нормативно-правовими актами. Ці документи спрямовані на створення правових, соціально-економічних та матеріально-технічних умов для інтеграції у суспільство дорослих і дітей з особливими потребами. Однак, вони ще потребують значних уточнень щодо алгоритмів їх реалізації на практиці. У зв'язку з інтенсифікацією інтегративно-інклюзивних тенденцій постала нагальна потреба більш якісної підготовки фахівців до роботи з дітьми з особливими потребами. Це питання частково розглянуто у працях та дослідженнях таких українських вчених і науковців як: А. Колупаєва, Л. Гречко, В. Засенко, З. Ленів, М. Матвеева, Т. Сак, В. Синьов, М. Швед та ін. Слід зауважити, що напрацювання наших вчених ґрунтуються здебільшого на основі великого зарубіжного досвіду у доктрині інклюзивної освіти.

До вивчення теоретичних основ інклюзії та розробки практичних орієнтирів у сфері ін-

клюдивної освіти долучилися такі зарубіжні дослідники, науковці, педагоги: Т. Лорман, Дж. Дешпелер, Д. Харві, Д. Лупарт, К. Форлін, Д. Джонсон, В. Сайлор тощо.

Видлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із цим, поки що залишаються не уточненими особливості професійної діяльності й інклюдивної компетентності різних категорій учасників навчально-виховного процесу інклюдивних закладів освіти, що, на нашу думку, є суттєвою прогалиною в організації інклюдивного навчання.

Метою статті – розкрити актуальність організації та створення інклюдивного освітнього середовища у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 90-х років ХХ ст. провідною моделлю сучасних суспільно-соціальних стосунків стосовно осіб з обмеженими можливостями, зокрема, неповносправних дітей, визначено інклюдію [6], яка ґрунтується на визнанні, а особливо на повазі, індивідуальних людських відмінностей. Основною ідеєю в інклюдивному підході є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних відносин, а навпаки – суспільство має створити належні умови для задоволення особливих потреб кожної особистості. Основна увага цієї моделі суспільних стосунків звернена на автономність усіх людей, їхню участь у суспільній діяльності та соціальних зв'язках.

Концепція інклюдії стала основоположною в сучасній моделі здобуття освіти дітьми з особливими потребами.

Один з провідних нідерландських дослідників у сфері освіти К. Рейсвейк писав, що саме інклюдивна освіта сприятиме:

- розвитку здібностей дитини;
- визнанню того, що нормальний розвиток не є загальноприйнятною «нормою»;
- задоволенню особливих потреб;
- створенню системи підтримки;
- функціональному підходу до лікування та навчання;
- участі батьків у лікуванні та навчанні їх дітей [6].

«Аномальні особи», «дефективні діти», «інваліди», «діти з вадами» – це той перелік термінів, якими донедавна називали дітей з особливими потребами. Проте, зовсім нещодавно у міжнародних правових документах, державних актах соціального спрямування з'явився новий термін – «діти з особливими потребами». Це означає, що відбулося зміщення акценту з недоліків і порушень у дітей до фіксації їхніх особливих потреб. І як зауважує А. Гордєєва: «Говорячи про особливості, ми відштовхуємося від людини взагалі, а не від норми, від людини з певними особливостями, притаманними лише їй. Особливість передбачає відмінність, несхожість, можливо, неповторність, індивідуальність, унікальність».

Найбільш поширене й прийняте стандартне визначення «особливих освітніх потреб» подано в Міжнародній класифікації стандартів освіти: «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання (асистент вчителя, асистент-ви-

хователь), матеріали (різноманітні засоби навчання), фінанси (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [4, с. 18].

При опрацюванні наукових джерел, ми ознайомилися із різними визначеннями терміна «інклюдія». Проте на сьогоднішній день багато дослідників цієї галузі вважають, що базовий зміст цього поняття закладений у складових аспектах інклюдії. Ці положення подають Сейлор і Скртик у своєму ранньому визначенні інклюдії. До них належать:

– залучення всіх дітей з особливими потребами до тих навчальних закладів, які вони відвідували б, якби не мали інвалідності;

– кількість дітей з особливими потребами в школах і класах природно пропорційна їхній загальній кількості в населеному пункті;

– прийняття всіх дітей без винятку та об'єднання в змішані групи;

– зарахування дітей з особливими потребами у класи відповідно до їхньої вікової категорії та року навчання;

– координація, що здійснюється на місцях, управління навчальним процесом та розподілом ресурсів;

– децентралізований підхід до навчання, принцип ефективності як провідний у роботі школи [7].

Термін «інклюдія» вперше ввів у науковий обіг М. Уїлл (США), і він позиціонується зі структурним реформуванням шкіл відповідно до потреб усіх без винятку дітей. У контексті ідей соціальної справедливості освіти слід розглядати як суспільне благо, що потребує надання всім бажаним рівних можливостей для доступу до цієї соціальної цінності. Адже у розвинених країнах світу вважається, що можливість засобами освіти зайняти вагомє місце у суспільстві – це спосіб подолання соціальної нерівності.

Можна сказати, що в ідеальному варіанті, інклюдія – це процес повного залучення всіх учнів в усі аспекти навчання і шкільного життя. Тобто, загальноосвітні школи та класи мають бути чутливими до потреб усіх учнів; і для того, щоб їх задовольнити, вони повинні бути готові справді пристосуватися. Також кожен член шкільного колективу (як серед вчителів, так і серед учнів) має шанувати й поважати відмінність. Адже відмінність може бути зумовлена гендером, культурним середовищем, рівнем здібностей, соціально-економічним забезпеченням, релігією та будь-якими іншими чинниками, які впливають на навчання, виховання та розвиток дитини.

Фахівець в галузі освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку А. Колупаєва визначає, що інклюдивне навчання (інклюдія) – це процес створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. А ще автор першого в Україні монографічного дослідження з інклюдивної освіти, зазначає, що інклюдивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи за місцем проживання дитини, де навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом [3].

За М. Швед інклюзія (політика й процес) дає можливість усім дітям брати участь у всіх освітньо-культурних програмах, а також процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку. Цей процес припускає розроблення і застосування таких конкретних рішень, які дадуть змогу кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті.

У ЮНЕСКО є своє трактування терміну «інклюзія» – це підхід, що «динамічно розвивається, полягає в позитивному ставленні до різноманітності учнів і в сприйнятті індивідуальних особливостей не як проблеми, а як можливості для збагачення процесу пізнання». За своєю сутністю інклюзія не може існувати в середовищі, в якому деякі учні навчаються окремо, або в умовах, які суттєво відрізняються від умов навчання їхніх однолітків. І ця думка збігається з багатьма поясненнями поняття інклюзії.

Говорячи про інклюзію, слід зазначити що ж таке інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу. Розкриваючи зміст цього поняття вчені наголошують на спільному перебуванні і навчанні осіб, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, з їхніми ровесниками. Тобто інклюзивну освіту можна розглядати як своєрідний процес розвитку загальної освіти, який дає змогу зробити доступною освіту для всіх, і для осіб з особливостями фізичного і психічного розвитку. Сучасна інклюзивна освіта розвиває нову методологію, спрямовану на навчання дітей з різними освітніми потребами і можливостями та розробляє підходи до навчання і викладання, які будуть гнучкішими за попередні.

Завдяки інклюзивній освіті простежуються істотні зміни в освітній парадигмі нашого суспільства, організуванні та практичній діяльності сучасних закладів освіти, суспільній свідомості, ментальності народу, в його культурі. З огляду на сказане, дослідники розглядають такі ключові позиції інклюзивної освіти:

– Інклюзія – це процес, який розглядають як постійний нескінченний пошук якнайкращих способів реагування на людську різноманітність. Це навчання того, як жити, приймаючи всі відмінності, і вчитися, виходячи з цього.

– Інклюзія пов'язана з визначенням і подоланням перешкод. Це накопичення, аналіз і класифікація інформації, отриманої з різних джерел з метою планування позитивних змін в освітній політиці і практиці.

– Інклюзія – це присутність, участь і досягнення всіх учнів. У цьому контексті інклюзія означає, що всі діти відвідують школу і навчаються; участь розуміють як рівність усіх дітей в отриманні освіти в стінах школи (кожна дитина повинна навчитися приймати думки і позиції інших дітей), досягнення – як результат навчання дітей за спеціальною програмою, а не лише результати тестових опитування або іспитів.

– Інклюзія акцентує увагу на тих групах учнів, які більше схильні до соціального виключення або неповного засвоєння знань. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення відповідного моніторингу в тих групах, які статистично знаходяться в зоні найбільшого ризику, а також створення відповідних умов для забезпечення присутності на заняттях осіб з особливими потребами, їхньої участі в інклюзивному процесі та отриманні індивідуальних результатів, досягнень.

Проаналізувавши кожен із вищезазначених позицій можна сформулювати мету інклюзії – передбачає повне залучення всіх учнів у всіх аспекти навчання і шкільного життя та полягає в тому, щоб кожний навчальний заклад заздалегідь був готовий прийняти дітей та молодь з особливими здібностями, особливими освітніми потребами. Для того, аби розв'язати це завдання потрібні кардинальні зміни не лише у структурі наших шкіл, а й у свідомості педагогічних працівників та їхньому ставленні до вимог й потреб суспільства. Більшість навчальних закладів обстоює ідею впровадження особисто зорієнтованого підходу до освіти, за яким вчительський колектив має спрямувати свої зусилля на задоволення потреб усіх школярів.

Інклюзивна освіта базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа – заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі.

Основні принципи інклюзивного навчання:

– всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;

– школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання;

– забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;

– діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Інклюзивний навчальний заклад, який керується цими принципами повинен визнавати і враховувати різні потреби учнів, коригувати відповідно до індивідуальних особливостей і темпу навчання дітей із вадами здоров'я навчальні плани, програми, методи та способи навчання, а також забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи дидактично-методичне забезпечення й організовуючи відповідні заходи, виробляючи нові стратегії викладання, використовуючи ресурси та партнерські зв'язки громад, де проживають учні [2, с. 58–59].

Складовими моделі інклюзивної освіти є командний підхід до організації й проведення

інклюзивного виду навчання, задоволення індивідуальних потреб всіх дітей, співпраця з батьками та громадськістю. Зважаючи на недостатність наукових досліджень інклюзивної моделі освіти та необхідність подальших напрацювань у цій галузі, ще не час категорично заявляти про теоретичну обґрунтованість інклюзивної моделі навчання, однак у сучасних наукових працях просліджується тенденція до її підтримання і визнання. Причиною того є те, що сама концепція інклюзії як теоретичний, практичний підхід і дослідницький напрям є досить новою порівняно з дослідженням поняття сегрегації чи включення, що є чинними вже кілька століть. Інклюзивна модель має свої переваги та недоліки, про які слід знати і враховувати в процесі її запровадження в сучасну освітню систему.

Перш за все слід відзначити, що діти з особливими освітніми потребами залучені до інклюзивного середовища повніше реалізують свій потенціал у навчанні, аніж їхні однолітки, котрі перебувають в не інклюзивному середовищі [6, с. 38–50].

Присутність у класі дітей з особливими потребами не впливає на рівень академічних знань здорових дітей. Дана ситуація навпаки покращує стан викладання того чи іншого предмета. Це відбувається за рахунок використання вчителем різних методів та технологій навчання, які роблять навчально-виховний процес цікавим, насиченим, доступним дитячому сприйманню.

Інклюзивне середовище вимагає присутності на уроці вчителя та асистента вчителя. Останній, беручи активну участь у навчально-виховному процесі, може надавати допомогу у навчанні усім учням.

В інклюзивному середовищі учні з особливими освітніми потребами мають можливість добре адаптуватися до життя у повноцінному суспільстві, розвинути комунікативні навички, елементарні соціальні вміння [6]. Та це все не одразу. Тут потрібний розумно визначений темп розвитку.

Діти, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами мають змогу навчатися та виховуватися за принципом «рівний-рівному». Такий спосіб взаємодії допомагає здоровим дітям підвищити самооцінку, відчути свою корисність для суспільства, навчитися товаришувати посправжньому.

Педагоги, які працюють в інклюзивному середовищі теж отримують певну користь. Зокрема, робота із дітьми з особливими освітніми потребами (а ще коли вона успішно розвивається) надає неабиякого стимулу до саморозвитку, до самовдосконалення, до підвищення своєї педагогічної майстерності [1].

Аргументи щодо впровадження та практикування інклюзивної освіти беззаперечні. Проте,

і ця медаль має дві сторони. Тому окрім позитивів пропонуємо розглянути і недоліки інклюзії у школах України.

Цілком слушним є той факт, що має пристосовуватися не дитина до школи, а школа до дитини. Адже школи існують передусім для того, щоб задовольнити освітні потреби учнів, а не навпаки. На жаль, не кожна українська загальноосвітня школа готова вже і зараз запровадити інклюзивне навчання.

Проблема фахової підготовки педагогів виступає чи не першочерговим питанням під час створення інклюзивного освітнього простору. Хто ж має право навчати дітей з особливими освітніми потребами? Вчитель з великим бажанням вдосконалюватися, той у кого сформоване тверде позитивне ставлення до особливих дітей, фахівець у своїй справі. Та тут питання не лише вчителя класовода чи предметника, діти з особливими освітніми потребами потребують систематичних занять з іншими спеціалістами такими, як: практичний психолог, логопед, спеціалісти, що працюють у сфері тих чи інших вад розвитку [5].

Спроби впровадження інклюзивної освіти у масових школах не завжди вдалі. Перш за все це пояснюється тим, що інклюзія завжди контекстуально обумовлена, і тому жодної «книги рецептов» про те, як залучити до загальноосвітньої школи будь-якого учня в будь-якій ситуації, нема і бути не може.

Практика свідчить про те, що діти з особливими потребами – справа матерів. Батьки дізнаючись про подвоєну відповідальність за дітей дуже часто просто відмовляються далі проживати із сім'єю. Інколи замкнувшись із своєю проблемою наодинці батьки не роблять спроб долучатися до співпраці із школою. Це ускладнює процес адаптації особливих дітей до суспільства, а відповідно і гальмує їхній розвиток.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши вище вказані тези, можна зробити наступний висновок. Аргументів «за» і «проти» інклюзивної освіти дуже багато. Розвиток сучасного суспільства вимагає поваги, толерантності, доброзичливості до всіх, а особливо до тих, хто має особливі потреби. Головною метою розвитку суспільства XXI століття має бути «створення суспільства для всіх». Саме такий цілеспрямований підхід допоможе українському соціуму належним чином сприймати людей з особливими освітніми потребами. Для того, щоб говорити про те чи приживеться інклюзивна модель навчання в Україні слід провести ще не одне дослідження. Отже, система інклюзивної освіти – це система нового типу, характерна для нового століття і створена за його потребою та вимогою.

Список літератури:

1. Алексеев С.Д., Кроленко Н.П. Зміст підготовки майбутніх педагогів до інклюзивного навчання. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 8(62)272. URL: http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pedagogical/51741.doc.htm
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Дешпелер, Девід Харві]; пер. з англ. Київ : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
4. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Міжнародна й національні стандартні класифікації освіти: концепція і реалізація. *Педагогіка і психологія*. Вісн. НАПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. Нац. акад. пед. наук України. 2013. № 1. С. 15–25.

5. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту : монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2007. 304 с.
6. Основи інклюзивної освіти. *Навчально-методичний посібник* / за заг. ред. Колупаєвої А.А. Київ : «А. С. К.», 2012. 308 с.
7. Sailor Williard, Skrtic Thomas. American education in the postmodern era. Integrating school restructuring and special education reform. Orlando, 1995. Pp. 214–236.

References:

1. Aliksieienko S.D., Korolenko N.P. Zmist pidhotovky maibutnikh pedahohiv do inkliuzyvnoho navchannia [The content of training of future teachers for inclusive education]. Avialable at: http://www.rusnauka.com/25_SSN_2009/Pedagogica/51741.doc.htm
2. Lorman T., Deppeler Dz., Kharvi D. (2010). Inkliuzyvna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi [Inclusive education. Diversity support in the classroom] : prakt. posib. Per. z anh. Kyiv : SPD-FO Parashyn I.S., 2010. 296 p.
3. Kolupaieva A.A. (2009). Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy [Inclusive Education: realities and prospects] : monohrafiia. Kyiv : «Sammit-Knyha», 272 p.
4. Luhovyi V.I., Talanova Zh.V. (2013). Mizhnarodna y natsionalni standartni klasyfikatsii osvity: kontseptsiiia i realizatsiia [International and national standard classifications of education: Concept and implementation]. *Pedahohika i psykholohiia*. Visn. NAPN Ukrainy : nauk.-teoret. ta inform. zhurn. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, № 1, pp. 15–25.
5. Myronova S.P. (2007). Pidhotovka vchyteliv do korektsiinoi roboty v systemi osvity ditei z vadamy intelektu [Training of teachers to work in correctional education of children with intelligence disorders]. Kamianets-Podilskyi : Abetka-NOVA, 304 p.
6. Kolupaievoi A.A. (2012). Osnovy inkliuzyvnoi osvity [Basics of inclusive education]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv : «А. S. К.», 308 p.
7. Sailor Williard, Skrtic Thomas. American education in the postmodern era. Integrating school restructuring and special education reform. Orlando, 1995, pp. 214–236.